

УДК 378.013.42

Максимовська Н. О.

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки
Харківської державної академії культури

АНТИДИСКРИМІНАЦІЙНІ ПРАКТИКИ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ: АНІМАЦІЙНИЙ ПІДХІД

В статті розглядається анімаційний підхід до соціальної роботи у контексті реалізації антидискримінаційних практик. Доведено, що соціальна робота має виконувати як традиційні завдання надання допомоги тим, хто цього потребує, так і самопомоги з метою виходу на новий якісний рівень взаємодії соціальних суб'єктів через продуктивну просоціальну діяльність. Встановлено, що в сучасних умовах актуалізується анімаційний підхід в сфері соціальної роботи як механізм залучення соціальних суб'єктів до розбудови громадянського суспільства й подолання проявів дискримінації за різними ознаками. В процесі реалізації вказаного підходу активізуються соціально-виховні впливи різних сфер життєдіяльності суспільства, які спрямовується на нівелювання соціальних проблем, зокрема дискримінації за певною ознакою в предметному полі культури.

Ключові слова: соціальна робота, анімаційний підхід, антидискримінаційні практики, громадянське суспільство.

В статье рассматривается анимационный подход к социальной работе в контексте реализации антидискриминационных практик. Доказано, что социальная работа выполняет как традиционные задачи оказания помощи тем, кто в ней нуждается, так и самопомощи с целью выхода на новый качественный уровень взаимодействия социальных субъектов путем продуктивной просоциальной деятельности. Установлено, что в современных условиях актуализируется анимационный подход в сфере социальной работы как механизм привлечения социальных субъектов к построению гражданского общества и преодоления проявлений дискриминации по разным признакам. В процессе реализации указанного подхода активизируются социально-воспитательные влияния разных сфер жизнедеятельности общества, которые направляются на нивелирование социальных проблем, в том числе дискриминации по определенному признаку в предметном поле культуры.

Ключевые слова: социальная работа, анимационный подход, антидискриминационные практики, гражданское общество.

The article reviews animation approach to social work within the context of realization of anti-discrimination practices. It was proven that social work must provide traditional help to those who need it, as well as ensure self-assistance to reach a new quality level of social subjects' interaction through productive pro-social activities. It was established that animation approach in social work field gains relevance in contemporary conditions as a mechanism of involving social subjects in building civic society and overcoming instances of discrimination by various traits. During realization of this approach, socio-educational influences of various fields of society's life are activated, particularly anti-discrimination based on a certain trait in subjective filed of culture.

Keywords: social work, animation approach, anti-discrimination practices, civic society.

В кризових умовах сучасного суспільства поглиблюються та набувають нових проявів явища дискримінації за віковими, національними, статевими ознаками, формується упереджене ставлення до внутрішньо переміщених осіб, відбувається маніпулювання свідомістю та кібертретування через інформаційне середовище, що можна вважати новими проявами дискримінації. Людям похилого віку, дітям, позбавленим батьківського піклування, особам з обмеженими можливостями необхідна додаткова увага фахівців для налагодження соціальних зв'язків у складних обставинах життєдіяльності. Це зумовлює пошук механізмів соціально-культурного регулювання життєдіяльності особистостей та груп, які потребують не тільки допомоги та підтримки, але й новітніх технологій інтеграції соціальних суб'єктів у соціум з метою упередження дискримінації. За таких умов, актуалізується створення наукового підґрунтя для реалізації антидискримінаційних практик в соціальній роботі на основі анімаційного підходу.

В сучасних умовах розвитку соціального середовища актуалізується анімація як дозвіллєва практика та новий науковий підхід до аналізу суспільних явищ та процесів. Наявність характерних ознак (соціальна суб'єктивізація (створення умов для розвитку соціальної суб'єктності), соціальна каталізація (прискорення, активізація соціальної взаємодії, інтенсифікація соціально-позитивних дій), умотивована ініціативізація (людина стає активним суб'єктом і вдосконалює соціальний простір)) надають сфері застосування поживлення та прискорюють процеси соціального включення соціальних суб'єктів, подолання відчуження та маргіналізації. Анімаційний підхід має дозвіллєве походження, основане на вільному виборі діяльності та просоціальної активності, що підкреслює важливість цієї сфери для реалізації завдань соціального виховання, зокрема участь суб'єктів у регулюванні соціальної життєдіяльності глобального соціуму. Оскільки актуалізація анімаційної ідеї збігається з початком досліджень суспільних процесів нової якості, акцентуємо увагу на її генезі та провідних ознаках.

Соціальна робота досліджувалася в контексті державної та суспільної допомоги О. Безпалько, В. Бехом, Л. Ваховським, І. Зверевою, А. Капською, С. Харченком та ін. Анімація в різних аспектах стала об'єктом досліджень педагогів – Л. Волик, С. Сергієнко, І. Шульги та ін.; соціальних педагогів – Т. Лесіної, М. Максимовського, В. Олійник та ін.; фахівців у галузі технологій соціально-культурної діяльності – А. Андреевої, Т. Дедуріної, М. Моїсєєвої, М. Нікітського, Л. Сайкіної Л. Тарасова, Н. Ярошенка та ін.

Прояви дискримінації в соціальній сфері та антидискримінаційну теорію і практику досліджують: Т. Атрошенко, Д. Коврей (дискримінація в освіті за національною ознакою), О. Бартош, Д. Баркасі (антидискримінаційна практика у підготовці соціальних працівників до роботи з неповнолітніми у Великій Британії), Б. Булеза (попередження дискримінації в реабілітаційній роботі з наркозалежною молоддю в США), С. Васьків (міжетнічна толерантність в соціальній політиці України), Н. Варга, Я. Голоніч (діти на ринку праці: антидискримінаційні перспективи), Н. Горішна (антидискримінаційна практика щодо вразливих сімей у територіальній громаді), І. Іваничко (міжетнічна толерантність як умова попередження дискримінації), О. Кацьора (проблеми дискримінації внутрішньо переміщених осіб), В. Краснов, П. Вадим (досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у сфері фізичної культури і спорту), Ю. Макешина (жіноча тілесність у спортивній діяльності: дискримінація, стереотипи і гендерні реалії), З. Мигалина (подолання освітньої дискримінації дітей-мігрантів в американських школах), А. Попович (соціальна робота у контексті стигматизації та дискримінації), Г. Розлуцька (розробка інструментарію конфесійної антидискримінації в освіті), Н. Сойма (антидискримінаційні підходи до виховання дітей з відхиленнями у поведінці в літніх таборах США) [1] тощо. Аналіз наукових робіт, дозволяє стверджувати, що антидискримінаційна теорія і практика просувається сучасним соціальним простором і потребує наукового узагальнення, зокрема продуктивним буде анімаційний підхід як методологічна основа активізації особистості та груп, стимулювання їх соціальної суб'єктності в процесі подолання дискримінації за різними ознаками.

Мета статті – обґрунтування анімаційного підходу до соціальної роботи як підґрунтя реалізації сучасних антидискримінаційних практик.

Відповідно до Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», дискримінація визначається як ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного походження та громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними та іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеженості у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами у будь-якій формі, встановленій цим законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними і необхідними [4]. Законодавче підґрунтя і наявні наукові дослідження, дозволяють зазначити, що анімаційний підхід потребує обґрунтованого наукового базису і має враховувати різні рівні методологічного аналізу: філософський, загальнонауковий, конкретно-науковий, технологічний.

Філософським підґрунтям розвитку анімаційного підходу до антидискримінаційних практик в соціальній роботі є загальні положення філософії про взаємовплив людини та суспільства, розвиток особистості в соціумі як відкритій системі. Провідними загальнонауковими науковими підходами для обґрунтування вказаного підходу є системний, культурологічний, діяльнісний, середовищний та інші. Застосування цих підходів дозволяє: аналізувати антидискримінаційну теорію і практику як систему в єдності складових елементів; розглядати прояви дискримінації та її запобігання в культурі людства й добирати ефективні механізми нівелювання проявів упередженості та обмеженості у правах; планувати цілеспрямовану практичну діяльність на основі анімаційного підходу; виявляти та активізувати

можливості соціально-культурного середовища з метою підвищення ефективності подолання негативних явищ.

У сучасній науці формуються два галузевих підходи, що ґрунтуються на специфіці соціальної роботи та соціальної педагогіки. У відповідності до першого – антидискримінаційні практики мають ситуативний терміновий характер як основа обмеженої часом допомоги з подолання проблеми, яка вже сталася. У відповідності до другого – провідним є випереджальний вплив та активізація соціально-виховного потенціалу складових соціально-культурного простору з метою профілактики дискримінації за будь-якою ознакою. Комплексне поєднання цих теоретичних аспектів уможливило підвищення продуктивності антидискримінаційних практик і виведення соціальної роботи на рівень допомоги, яка ґрунтується на потенціалі особистості і груп.

Сучасне розуміння ідеї соціальної роботи вийшло за межі виключно допоміжного її характеру і трактується з різних точок зору, але загалом у напрямі реалізації соціальної політики та громадської активізації. Наприклад, «соціальна робота – це вплив громадськості, професіоналів, індивідів на соціальне облаштування суспільства завдяки формуванню й реалізації державної соціальної політики, спрямованої на створення сприятливих умов для життєдіяльності кожної людини, сім'ї, громади [3, с. 86]. Вочевидь, у цьому трактуванні акцентується на інтеграції зусиль різних соціальних суб'єктів, які мають вдосконалювати соціальну сферу життєдіяльності.

Поглиблюється розуміння соціальної роботи через її наукові та професійно-діяльнісні аспекти. Так, автори підручника (С. Харченко, Л. Ваховський та ін.) вважають, що «соціальна робота – базове поняття, що об'єднує коло феноменів реального світу» [5, с. 49]. З одного боку, це «базове поняття ідентифікує певну галузь наукового знання про процес допомоги у труднощах, що виникають у життєвому сценарії особистості, у результаті різних біосоціальних і соціопсихологічних чинників» [5, с. 50], з іншого – різнорівнева цілеспрямована діяльність, що утворює соціокультурний інститут та ідентифікує певну професію в суспільстві.

Узагальнюють підходи до розуміння сутності цієї суспільної практики автори підручника «Соціальна робота в Україні», котрі наголошують, що соціальна робота – інструмент реалізації державної соціальної політики, допомога населенню у кризових або важких ситуаціях, надання соціальних послуг [7, с. 6]. Водночас, основними завданнями соціальної роботи як виду суспільної діяльності є покращення соціального самопочуття людини, вдосконалення умов її життя, забезпечення відповідного соціального функціонування, гармонізація системи відносин у сім'ї, колективі, суспільстві в цілому [7, с. 6].

На нашу думку, перспективним є підхід, презентований В. Бехом, який стверджує, що «продуктивною є ідея вивчення громадянського суспільства як сфери самовідтворення родового життя людини, в якій формується й стало функціонує взаємопідтримка між індивідами і сформувався відповідальність роду за життя окремої людини, що нині визріла і організаційно оформляється у систему соціальної роботи» [2, с. 27]. Саме така наукова позиція дозволяє розширити можливості соціальної роботи в Україні, зокрема застосувати анімаційний підхід.

Анімаційна ідея, на думку вчених (Л. Волик, Є. Мамбеков, Н. Ярошенко), завжди притаманна духовній культурі людства. Це підкреслює, що з первісних джерел людського існування були засоби й методи одухотворення людини, стимулювання її до здійснення певних дій, переходу в інший якісний стан життєдіяльності, коли від активності залежать сутність та якість буття. Переважна більшість дослідників анімації (Ж. Дюмазедьє, Є. Мамбеков, Л. Тарасов, Е. Сантос та ін.) обстоюють думку, що вона активізувалася саме як об'єктивна відповідь на глобальні та бездуховні виклики людству: „В контексті викликів людству у ХХІ ст. анімація може стати однією з тих відповідей, котра врятує його від катастрофи, втримає на краю загибелі” [8, с. 22].

Поширення анімації на різні соціальні інститути як дозвілленої сфери, так і інших складових соціокультурного простору обстоюють учені (Т. Валленіус, Т. Лесіна, Л. Тарасов та ін.). Наприклад, стимулювання соціальної активності молоді засобами анімації через залучення її до волонтерської діяльності Червоного Хреста як міжнародного об'єднання [9] або, як стверджує Т. Лесіна, в Польщі до уваги було прийнято громадський і соціальний контекст, у якому функціонують групи, завдяки чому анімація стала методом впливу на громадян з метою активізації їхньої діяльності на користь місцевої громади, тобто груп людей, котрі мешкають на певній території, між членами якої існує відчуття взаємозв'язку і ототожнення з місцем проживання [6]. Активізація та взаємна співтворчість соціальних суб'єктів стають факторами підвищення якості соціальної взаємодії в процесі анімації, що свідчить про ступінь їх участі в соціально-позитивній діяльності.

Методологічно продуктивним є підхід Л. Тарасова до дослідження соціокультурної анімації в контексті розвитку соціально-підтримуючих громадських ініціатив. Учений розглядає анімаційний

процес на трьох рівнях: екзистенційно-мотиваційному (складається з прагнення займати життя як простір, проживати його цілісно, мати право на власне життя, почути світ у відношенні смислу); структурно-діяльнісному (перетворювальна діяльність (особисто значима та суспільно корисна), комунікативна, рефлексивна, пізнавальна); культуротворчому (виявлення соціокультурних лідерів, створення об'єднуючих елементів культури та мистецтва, активізація суспільно-просвітницької діяльності, розвиток суспільно-творчих неформальних об'єднань, що спрямовані на духовне оздоровлення суспільства) [8, с. 70-76]. В цілому погоджуємося з позицією автора, оскільки під час здійснення анімаційного процесу внутрішнє переконання стає мотивом для просоціальної поведінки. Ця концепція сприяє розумінню поступового розгортання активності соціальних суб'єктів, генеруванню ініціатив у сфері громадської діяльності, що в сучасних умовах розбудови інформаційного суспільства є однією з умов активізації участі соціальних суб'єктів у суспільному житті.

Провідними позиціями, які актуалізують анімаційний підхід та роблять його реальністю, є: демократизація та виявлення соціальної активності за допомогою прямої участі соціальних суб'єктів у суспільних процесах через різні сфери соціуму; основні ознаки (високий ступінь суб'єктності, невимушеність, творча самореалізація, ціннісна вмотивованість); поширення та поглиблення розуміння анімації в сучасних умовах (різні елементи соціального середовища, різновікові категорії населення, вдосконалення механізмів залучення соціальних суб'єктів до активної життєдіяльності). Отже, анімаційний підхід до соціальної роботи – це активізація соціально-виховних впливів різних сфер життєдіяльності суспільства, що розбудовується на основі посилення суб'єктності як ціннісно-сміслової самоорганізації й активізації соціальної взаємодії, яка спрямовується на нівелювання соціальних проблем, зокрема дискримінації за певною ознакою в предметному полі культури.

Основною вимогою реалізації анімаційного підходу до соціальної роботи є дотримання таких провідних принципів: безпосередня участь соціальних суб'єктів, активна позиція учасників, емоційно-творча спрямованість, емпатія та прийняття, вивільнення для творчості, позитивний ентузіазм, які під час реалізації у сфері соціальної роботи узгоджуються з вимогами до її здійснення (клієнтцентризм, конфіденційність, повага до кожної особистості тощо).

Анімація характеризує якість соціальної взаємодії та ступінь суб'єктності її учасників, що в умовах сучасного суспільства дозволяє людині посідати позицію активного діяча, вможливає нівелювання дискримінації та запровадження антидискримінаційних практик. Отже, анімаційний підхід надає спеціальних ознак практичній соціальній роботі (посилення суб'єктної позиції, інтенсифікація соціальної взаємодії, ініціація перетворень), що посилюють її соціально-виховні можливості у соціально-культурній сфері.

На технологічному рівні розробляються засади фахової діяльності з метою оптимізації антидискримінаційних практик в соціально-культурному середовищі. Наприклад, сучасна взаємодія з музеями на міжнародному рівні відбувається під патронатом громадської організації «Європейський музейний форум», яка традиційно проводить конкурс Найкращий музей Європи. Оголошується пошук музеїв, які демонструють креативні підходи до громадської просвіти та соціальної відповідальності. Переможцями конкурсу стають як великі, так і малі музеї, які докладають значних зусиль до поліпшення роботи з відвідувачами, залучення нових аудиторій, створення унікальної атмосфери з метою реалізації антидискримінаційних практик. Цьому присвячуються тематичні експозиції, інтерактивні новітні музейні технології, які забезпечують доступ різних категорій громадян до цінностей культури, а також анімаційні форми роботи з відвідувачами, зокрема «Ніч в музеї» тощо.

На часі також інноваційні проекти бібліотек, які сприяють активізації соціально-виховного потенціалу соціокультурного простору. Наприклад, останнім часом усе більше уваги в суспільстві приділяється вирішенню соціальних проблем людей з обмеженими фізичними можливостями. Публічна бібліотека як соціальний інститут, що надає вільний доступ до інформації і знань, шукає своє місце в цьому процесі. Зокрема Центральна бібліотека ім. М. Л. Кропивницького ЦБС для дорослих м. Миколаїв протягом останніх років надає адресні послуги з використанням нових технологій в адаптивних формах. Це втілюється в програмі «Доступний світ – безбар'єрне місто» і сприяло розвитку безперешкодного інформаційно-бібліотечного середовища. Серед основних заходів цього проекту – придбання необхідних документальних ресурсів для інвалідів в адаптивних форматах, створення інформаційних зон з метою використання ресурсів людьми з обмеженнями життєдіяльності, облаштування архітектурної доступності бібліотек, навчання персоналу бібліотек практиці роботи з інвалідами, що загалом сприяє реалізації антидискримінаційного підходу. Соціально-виховний ефект від діяльності вказаної бібліотеки: інваліди залучаються до життя громади, в суспільстві розвивається толерантність до людей з обмеженими можливостями, формується адаптивна культура на місцевому

рівні, відбувається інтеграція інвалідів у соціальне середовище, закладаються механізми соціального саморозвитку таких людей, посилюється публічна місія бібліотеки.

В сучасному соціально-культурному середовищі парки культури й відпочинку є потужною мережею найбільш масових і демократичних осередків культурної рекреації й дозвілля населення в умовах природного довкілля, що здатні задовольнити потреби відвідувачів у різноманітних видах занять, дозвілєвій діяльності, культурних послугах завдяки універсальності, специфічності, поліфункціональності, демократизму, доступності, комплексності, мобільності, полікультурності, поєднанню чинників природи й мистецтва. Прикладом є міський парк культури та відпочинку м. Харкова, де постійно працює ретро-зона для людей третього віку, відбуваються тематичні заходи з підтримки людей з обмеженими можливостями, створено майданчики, що присвячені розмаїттю культур світу.

Таким чином, в умовах активного просування антидискримінаційних практик у соціумі, наукової уваги потребують методологічні та теоретичні засади технологізації вказаної діяльності на основі анімаційного підходу. Актуалізуються системний, діяльнісний, культурологічний наукові підходи для створення сучасних технологій випередження проявів дискримінації з використанням інституцій сучасного соціально-культурного простору. Перспективою подальших досліджень є створення системи соціально-педагогічної діяльності з попередження та подолання дискримінації за різними ознаками.

Література:

1. Актуальні проблеми сучасної соціології і соціальної роботи та професійної підготовки фахівців: антидискримінаційна теорія і практика: Матеріали доповідей та повідомлень Міжнародної наукової конференції (м. Ужгород, 14 вересня 2018 року) / За ред. І. В. Козубовської, Ф. Ф. Шандора. – Ужгород: РІК-У, 2018. – 124 с.
2. Бех В. П. Соціальна робота і формування громадянського суспільства: монографія / В. П. Бех. – К., 2008. – 599 с.
3. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Звереві. – Київ ; Сімферополь : Універсум, 2012. – 536 с.
4. Закон України "Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні": за станом на 30 травня 2014 р. / Верховна Рада України. Офіц. вид. К.: Парлам. вид-во, 2014.
5. Історія, теорія і практика соціальної роботи в Україні: навч. посіб. / Упоряд.: С. Я. Харченко, М. С. Кратінов, Л. Ц. Ваховський та ін. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 408 с.
6. Лесіна Т. М. Анімація як інноваційний напрям соціально-педагогічної роботи в Польщі / Т. М. Лесіна // Соц. педагогіка: теорія та практика. — 2012. — № 2. — С. 101–106.
7. Соціальна робота в Україні: навч. посіб. / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 256 с.
8. Тарасов Л. В. Социокультурная анимация в XXI веке: концепция развития социально-поддерживающих гражданских инициатив : монография / Л. В. Тарасов. – М. : Русаки, 2012. – 223 с.
9. Wallenius T. Survey of sociocultural animation in the work of the youth coordinators in districts of Finnish Red Cross [Електронний ресурс] / T. Wallenius. — Режим доступу: <https://publications.theseus.fi/bitstream/handle/>. — Назва з екрана.